

Martina Orožen
Oj ta vojaški boben...

Spoštovani!

Nocojšnji večer bo žalosten. Nocojšnji večer naj izzveni kot obsodba vojne – vsakršne vojne v zgodovini slovenskega in vsakega naroda. Obsodba vojne tudi v sedanjosti, ker v naši bližini brezumno in kruto uničuje človeka. Ne moremo biti neprizadeti ob tem, ko umirajo vojaki, se rušijo domovi in družine, ko otroci ostajajo sirote. Begunstvo, invalidnost, revščina, grobovi, materialni in moralni propad dežele – dežel po svetu. S sočutjem in pieteto spremljamo nocoj vse tiste, rojene pod nesrečno zvezdo repatico, ki po veri ljudstva napoveduje vojno.

Oblaki so rudeči, kaj nek' pomenijo? In odgovor: Da vsi ti mladi fantje na vojsko pojdejo... Živimo v miru. Ali ga znamo ceniti?

Ko v določenem času, v določenem prostoru, politična, družbena, nacionalna sosedska nesoglasja dosežejo nevarno vrelišče, ko določena močnejša država s svojo ideologijo in posedovalno strategijo utemeljuje svojo osvajalnost, svoj vdor na ozemlje šibkejšega ali tudi močnejšega sosedu, se je napadena država dolžna braniti. Obramba domovine je

Pristavek uredništva:

Predsednica 31. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, prof. dr. Martina Orožen je imela objavljeni nagovor na spominskem večeru, posvečenem padlim žrtvam 2. svetovne vojne na Slovenskem dne 7. julija 1995, ob 20. uri v Kulturnem domu španski borci z naslednjim programom:

Pozdrav ministra za kulturo, Sergija Pelhana

Uvodna beseda predsednice 31. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, dr. Martine Orožen

Pisma talcev in slovenske žalostinke:

1. *Leopold Čop*, ustreljen v Mariboru 30. oktobra 1941
Vsi so prihajali...
2. *Rudolf Škamlec*, ustreljen v Mariboru 15. novembra 1941
Ko lani sem tod mimo šel...
3. *Jože in Slavko Kerenčič*, ustreljena 27. 12. 1941 v Mariboru
Vsi so venci vejl...
4. *Albin in Marjan Milavec*, ustreljena 27. 12. 1941 v Mariboru
Rož, Podfuna, Zila...
5. *Franc Ornik*, ustreljen v Mariboru 3. aprila 1942
Glejte že sonce zahaja...

po državniškopravni tradiciji dolžnost (in čast) moških državljanov. Vdor na ozemlje poraženega sosedu izzove odpor. Ta se stopnjuje v odvisnosti od represalij, ki jih okupator izvaja: poraženi si ne pustijo vzeti svojega jezika, vere, identitete, imetja in zemlje; ne more se sprijazniti z izgubo domovine in svobode. In tako se vojna začne tudi izven frontne črte, se razvije v oborožen ali tih odpor med civilnim prebivalstvom.

Ko se sproži ves ta vojaški peklenski stroj, se naseli nezaupanje v vsakega človeka – padajo številne, tudi nekrive, naključne žrtve. In njihovo slovo od mladosti, od vseh upov in načrtov se konča.

Pomenljivo nam o tragiki smrti mladega vojaka, upornika v zaledju, govori naša naslovna stara vojaška pesem:

*Oj ta vojaški boben – to bo moj poslednji zvon ...
Oj ta vojaška sablja, to bo moja svetla luč ...*

Pokojni indoevropceist, prof. Karel Oštir, nam je pred leti takole razodeval svoje misli o prvi in drugi svetovni vojni:

Ali razumete, kaj se to pravi, poslali mlade fante, družinske očete v strelske jarke? In ti morajo na ukaz streljati na svoje vrstnike na nasprotni strani! In nasprotna stran prav tako! Koliko fizičnega in duševnega trpljenja za človeka, ki bi rad živel, delal za svojo družino, se veselil svojega poklica, poklicnega dela! Kako nesmiselne smrti, kakšni pogrebi?! Za velike nove ideje, ki so jih vzpostavili netilci vojne, jih učvrstili propagandni stroj, ki zahteva od vsakega posameznika (državljan) enkratno opredelitev! Nobena ideja tega sveta, tako je rekel, ni toliko vredna, da bi zaradi nje moral jokati otrok ob mrtvi materi...

Tudi vojna je podvržena razvoju – razvija nove, rafinirane militantne in propagandistične oblike: novo orožje, nova gesla, tako napadalna kot uporna, poražena stran – posledica tega je sovraštvo in smrt. Vsaka generacija, ki ji je bila vojna izkušnja prizanesena, naj pomni, da je (v zgodovini naroda) privilegirana in naj se ne gre rabsodnika o padlih, ki so žrtve vojne kot nasilja. V boj so morali okupatorji, v boj so morali branilci domovine, v boj so morali taki in drugačni uporniki. Nekateri iz navdušenja, nekateri iz dolžnosti, nekateri s prisilo. Nekateri kot krvoločni krvniki, nekateri z grozo v svoji duši...

Nocojšnji večer nam bo razkril delček vojnih grozot, ki so jih doživljali slovenski patrioti, somišljeniki partizanskega odpora v Hitlerjevi okupacijski coni na Štajerskem, Ko-

6. *Martin Orožen*, ustreljen v Mariboru 11. aprila 1942
Vigred se povrne...
7. *Florjan Doberšek*, ustreljen v Mariboru 17. avgusta 1942
Oj boži me tele dolince...
8. *Genovefa Fras*, ustreljena 2. oktobra 1942
Rasti, rasti rožmarin...
9. *Ivan Štancer*, ustreljen v Mariboru 1942
V poletnem žaru na pečmah skalnih...
10. *Franc Pen*, obglavljen v Gradcu 12. marca 1944
Gozdič je že zelen...
11. *Ernest Napast*, obglavljen v Gradcu 12. januarja 1945
Lipa zelenela je...

Izvajalci:

rectator Janez Albreht, dramski igravec

Komorni moški zbor Davorin Jenko

Izbor pisem pripravila dr. Marija Stanonik

roškem, Gorenjskem. Odpor proti -novemu redu- je bil tu spontan; vsaj na površini ni bil ideološko motiviran. Po razsulu karadordevske Jugoslavije je sam Hitler obiskal Maribor in svojim velikonemškim osvajalcem ukazal:

Machen sie mir dieses Land wieder deutsch!

To pa je pomenilo: popolno prepoved rabe slovenskega jezika v javnosti, v šolah, v cerkvi; pomenilo je izgon zavedne slovenske inteligence v Srbijo, v nemška taborišča smrti; pomenilo je kontrolo nad mišljenjem, čustvovanjem posameznika; za vojaške obveznike odhod na fronte za cilje Velikega Rajha. V zapore so morali osumljeni ali izdani, ki so kakor koli odklanjali, »ogrožali« fašistično diktaturo. Dobili so ime – banditi. To ime je opravičevalo njihovo smrtno obsodbo, združeno z mučenjem, zaključeno s streljanjem, obglavljanjem, obešanjem talcev. Za vsakega padlega pomembnega fašista, okupatorja po 30, 40, 60, 100 talcev (odvisno od njegovega ranga). In tako so v štajerski okupacijski coni odhajali v smrt talci, stari od 17 do 63 let. Od 1941 do 1945 je bilo po podatkih okupatorjevih javnih razglasov ubitih 1590 talcev, od teh 1508 moških in 82 žena, večinoma pripadnikov preprostih slojev prebivalstva. Večina je pokopana v skupnem grobu v Gradcu, nad katerim se vzpenja spomenik, visok steber z napisom v 15 jezikih:

«Čuvajte svobodo, kajti dali smo zanjo svoja življenja.»

Eksekucije so bile ob sobotah v Mariboru, Celju, po drugih krajih, obglavljenja na Dunaju (žrtve s Sel na Koroškem) in v Gradcu, strahotno obešanje na kavelj februarja 1945 v Frankolovem pri Celju. V knjigi Milana Ževarta *Poslovilna pisma žrtev za svobodo* (3. dop. izd. Maribor 1978) je objavljenih in ohranjenih le 250 pisem (233 legalnih, 17 ilegalnih); veliko se jih je v vojni vihri izgubilo.

Z okupatorjevim dovoljenjem, pod nadzorom in cenzuro, so talci (od 1. septembra 1941 do oktobra 1942) smeli dve uri pred smrtjo napisati poslovilno pismo svojcem v slovenskem jeziku. Nocoj bomo slišali nekatere zadnje izpovedi. Izbor je sestavljen po naslednjih načelih: letnica nastanka pisma, spol žrtve, socialna pripadnost, svetovni nazor, pokrajina, od koder so izhajali naslovniki, jezikovna zvrst in oblikovanje pisem.

Kaj zmore povedati na smrt obsojeni svojcem dve uri pred tistim zadnjim trenutkom? Ob izbruhu vojne sem bila stara dobrih 9 let. Nikoli ne bom pozabila tiste cvetne nedelje, ko so padale prve bombe na Zidani Most. Vse šipe so šklepetale, bobnelo je, pokalo, vendar je bil to še le prvi strah pred nadaljnimi vojnimi dogodki, ki so tudi mene, moje tri brate in moji sestri zaznamovali usodno za vse življenje.

Nikoli ne bom pozabila tistih strašnih temnordečih plakatov z velikimi črnimi črkami, ki so bili vsakih štirinajst dni nalepljeni na oglasnih deskah po vseh večjih krajih nam, Slovincem, v strah, v svarilo proti odporu.

BEKANNTMACHUNG. DIE BANDITEN ZUM TODE VERURTEILT.

SS Sturmführer, Marburg an der Drau.

Na njih pa so bila imena zavednih, poštenih, vernih Slovencev, ki niso mogli pristati na raznarodovalno uničenje naroda. Umirali so v prepričanju, da bo svoboda zasijala nam.

Moja pokojna mama, 36 let je imela takrat, je na glas jokala, ko nam je šestim otrokom in domačim brala to zadnje očetovo poslovilno pismo. Naš srečen dom je bil uničen, potopljen v solze. Bili smo izpostavljeni okolju kot otroci bandita. Marjanova pot v gim-

nazijo je propadla za zmeraj. Čez noč sva oba najstarejša odrasla. Mlajši brat Marko (star dve leti) in najmlajša sestra Marija (stara par mesecev) nista nikoli okusila srečnega otroštva. Doraščala sta ob solzah. Ivico (osem let) in Petra (štiri in pol) je očetovo izginotje globinsko prizadelo (nihče ni takrat govoril o stresih). Ivica je v bistvu za posledicami vojne umrla pred tremi leti. In Peter? Do danes ne da konja iz hleva, čeprav ima že zdavnaj traktor. Ko so nas avgusta 1942 selili – po treh dneh smo se po meni neznanem naključju vrnili – so ga SS-ovci odtrgali od konja, ki se ga je oklenil. Vedno sta z očetom vozila – očeta so mu vzeli, konja ne dá!

Ni moj namen izkoriščati ta spominski večer za predstavitev domače tragedije... Skozi lastno izkušnjo Vam želim samo približati neopazno, nepojmljivo trpljenje na stotine slovenskih otrok, ki so bili v svojem otroštvu izpostavljeni, obubožani, tudi po vojni bolj ali manj prepuščeni skrbi mater-vdov, če so ostale žive; izpostavljeni družbeni vzgoji in prevzgoji ob iskanju tudi neustreznega poklica za preživetje. Okolica je ostajala do otroških usod neobčutljiva. -A očeta so ti ustrelili? Saj nisi edina.- Zame pa je bil moj oče najboljši in najlepši človek na svetu. Kljub poslovilnemu pismu sem se zatekla v sanje, da se bo nekega lepega dne vrnil. Pa se ni – in njegova smrt je postajala enaka ničli.

Zato danes obsojam krivično, nasilno vojno, obsojam manipulacije z besedami, ki so jih danes polni časopisi, obsojam etiketiranje, enačenje besed partizan, komunist, stalinist, fašist, izdajalec, kolaborant, belogardist, črnorokec, in ne vem kaj še vse. S kakšno lahkoto in neodgovornostjo posamezniki prilepljajo tovrstne etikete drug drugemu, ne da bi se zamislili nad razsežnostjo globinske tragike, ki so jo povzročile tri vrste okupacije slovenskega ozemlja (nemška, italijanska, madžarska). Tri različne bridke izkušnje med drugo svetovno vojno še zdaj, v samostojni državi, razdvajajo Slovence ter ovirajo narodno spravo in enotnost. S pieteto se zato spomnimo vseh – tudi tistih, ki so padli na tujih frontah brez poslovilnih pisem, in tistih, ki so padli nekrivi kot žrtve strašnega maščevanja v povojnem letu in kasneje. Zaradi določenih, njim neznanih ciljev, jim je bilo vzeto življenje. Vojna ni rešitev – po diplomatskih poteh je treba storiti vse, da bo povsod po svetu izpolnjena zapoved, dana človeku:

NE UBIJAJ!